

Hlubinková, Zuzana

[Harvalík, Milan. Synchronní a diachronní aspekty české onymie]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 2006, vol. 55, iss. A54, pp. 259-261

ISBN 80-210-4014-9

ISSN 0231-7567

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100064>

Access Date: 13. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

vědních struktur predikativních a nepredikativních. Text je knižní verzí autorovy disertační práce, obhájené v roce 2002 na Filosofické fakultě Karlovy univerzity v Praze pod názvem *Pragmatický aspekt českých výpovědních struktur bez externí subjekt-predikátové orientace*. Její zpřístupnění širšímu okruhu zájemců o tuto lingvistickou problematiku je velmi vítaným a užitečným činem.

Jana Bílková

Z. Hladká a kol.: **Čeština v současné soukromé korespondenci: dopisy, e-maily, SMS**. Brno : Masarykova univerzita 2005. 74 s. + 2 CD. ISBN 80–210–3921–3.

Publikace *Čeština v současné soukromé korespondenci: dopisy, e-maily, SMS* shrnuje výsledky projektu z let 2003–2005, vedeného Zdeňkou Hladkou (projekt GA ČR č. 405/03/0248). Kromě pracovníků Filozofické fakulty a Fakulty informatiky Masarykovy univerzity patřilo k autorskému kolektivu také množství studentů, kteří se podíleli na shromažďování a zpracovávání materiálu. Vznikl tak Korpus soukromé korespondence – soubor 2000 klasických psaných dopisů, 1000 e-mailů a 2000 SMS z let 1990–2005, tedy z období, kdy se nově prosazovaly také elektronické formy komunikace. Projekt navázal na zkušenosti, které Z. Hladká získala při vytváření Brněnského mluveného korpusu, úspěšně dokončeného r. 2002 a poté začleněného do Českého národního korpusu (<http://ucnk.ff.cuni.cz>) – podobně využití bude mít i Korpus soukromé korespondence.

Velký význam tohoto projektu souvisí s faktem, že jakékoliv zkoumání jazyka v komunikaci je vždy výrazně limitováno dostupností materiálové základny; tím spíše to platí pro případy, kdy předmětem zkoumání jsou texty, které patří převážně nebo zcela do oblasti soukromé komunikace, a jsou tedy obtížněji dostupné než např. texty publicistické. Jistě není náhodou, že Z. Hladká je původním zaměřením dialektoložka – přímá zkušenost se zkoumáním autentického jazykového materiálu nabízí inspiraci i pro výzkumy přesahující do oblasti korpusové lingvistiky, sociolingvistiky a podobně. Jednou z významných předností prezentovaného výsledku je skutečnost, že čtenář/uživatel má k dispozici nejen výsledky teoretického zkoumání, ale také všechny podklady. Konkrétně se jedná o celý korpus na dvou CD, a to i se speciálně vytvořeným vyhledávacím programem, frekvenčními soupisy, statistickými přehledy a podobně. Korpus rovněž kromě morfologického označování části textů obsahuje také u všech textů základní sociologické charakteristiky pisatelů i adresátů (pohlaví, věk, vzdělání), včetně informace o jejich nářečním zázemí.

Využití materiálu z Korpusu soukromé korespondence, jak se prezentuje v práci *Čeština v současné soukromé korespondenci: dopisy, e-maily, SMS*, je velmi široké. Lingvistům může sloužit např. jako jeden ze zdrojů ke zjišťování vývojových tendencí v jazyce (což se pak může přenést i do diskusí o kodifikaci normy spisovného jazyka), ale cenné údaje z něj mohou získat také např. sociologové, pracovníci v oboru gender studies nebo psychologové. Lze si tedy pouze přát, aby se tato cenná práce (nyní pouze v podobě neprodejného tisku) už brzy dočkala nového vydání - s vyšším nákladem, který umožní, aby se s ní seznámila větší část odborné i laické veřejnosti.

Michal Křístek

Milan Harvalík: **Synchronní a diachronní aspekty české onymie**. Academia, Praha 2004, 162 s. ISBN 80–200–1253–2.

V poslední době vyšly celkem tři významné publikace z oboru české onomastiky, a to přepracované vydání knihy *Naše příjmení* z pera Dobravy Moldanové a první díl *Slovníku pomístních jmen v Čechách I (A)*, který vznikl jako dílo kolektivu pod vedením Jany Matúšové v onomastickém oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR v Praze. K tomuto kolektivu patří i Milan Harvalík, autor třetí publikace s názvem *Synchronní a diachronní aspekty české onymie* (onymie = soubor

vlastních jmen (proprií) na jistém území, v jistém jazyce a v jisté době, viz Encyklopedický slovník češtiny, Praha 2002, s. 294).

Zatímco první dvě práce se zabývají analýzou konkrétního propriálního materiálu, studie poslední je zaměřena především na některé teoretické a metodologické otázky onomastiky. Je třeba zdůraznit, že většina jejich kapitol vychází z rozboru konkrétního onymického materiálu. V šesti tematicky nesourodých kapitolách si Harvalík všímá některých aktuálních problémů současných onomastických výzkumů u nás i v zahraničí.

První kapitola se jmenuje *Z historie a současnosti české onomastiky* (s. 17–28). Dovídáme se z ní, že na počátku naší onomastiky stál František Palacký. Významným mezníkem v jejím vývoji se stalo v 60. letech 20. století vydání Šmilauerovy práce *Osídlení Čech ve světle místních jmen*, v níž poprvé představil analýzu místních jmen pomocí tzv. metody malých typů. Vladimír Šmilauer se tak stal zakladatelem české moderní onomastiky a zasloužil se i o její zavedení jako vyučovacího předmětu na vysoké školy. Následuje vyčerpávající přehled onomastických seminářů na českých univerzitách v minulosti.

Uličním názvoslovím se M. Harvalík zabývá v kapitole druhé (*Uliční názvosloví a společenské faktory*, s. 29–34). Ne vždy se v minulosti ulice pojmenovávaly úřední cestou, jako je tomu dnes. Autor správně zdůrazňuje, že se toto názvosloví vždy vyvíjelo pod tlakem společenských poměrů. Vzhledem k politickým změnám u nás během minulého století zažili příslušníci kterékoliv generace několikrát přejmenování ulic a veřejných prostranství (naposledy po roce 1989). Týkalo se to zejména názvů spjatých s minulým režimem. I z tohoto důvodu autor v závěru kapitoly stanovuje zásady, které by zajistily stabilitu uličního názvosloví. K těmto základním principům patří např. zachovávání nějaké souvislosti mezi názvem a pojmenovávaným objektem (např. *Slavíkova ulice* v Hořovicích je nazvaná podle místního rodáka a skladatele J. Slavíka) a využívání stávajících pomístních jmen (např. ulice *U Potoka*).

Jádro posuzované publikace tvoří bezesporu následující tři kapitoly. Při formulaci svých závěrů vychází Harvalík nejen z české a zahraniční onomastické teorie (srov. R. Šrámek, *Úvod do obecné onomastiky*, Brno 1999), ale i z dokonalé znalosti toponomastického materiálu, s nímž pracuje řadu let na svém pražském pracovišti. Materiálovým východiskem se stala sbírka téměř půl milionu dokladů pomístních jmen z území Čech shromážděných v letech 1963–1980 a uložených v Archivu pomístních jmen úseku onomastiky Ústavu pro jazyk český AV ČR v Praze.

Ve třetí kapitole s názvem *Vzájemné vztahy mezi onomastikou a dialektologií* (s. 35–62) autor dokládá, jak historická dialektologie využívá proprií pro určení dřívějšího rozšíření nářečních jevů, neboť onymické areály zpravidla ukazují starší vývojovou fázi jazyka než areály apelativní (srov. např. Cuřinovu práci *Studie z historické dialektologie a toponomastiky*, Praha 1967, a rovněž některé stati J. Matušové). Nářeční výzkumy zase pomáhají určit nářeční podobu zkoumaných proprií. Obě disciplíny shodně využívají metody jazykového zeměpisu. Její využití se liší rozdílným předmětem zájmu u obou oborů – proprií a apelativy. Zatímco dialektologie zobrazuje na svých mapách třídy jevů na základě zaměnitelného reprezentanta, v onomastickém atlase se pracuje se všemi jednotlivinami majícími i ustálenou lokalizaci. Tyto rozdíly Harvalík dokumentuje mapami věnovanými pojmenováním míst určených k bělení prádla a pozemků ležících ladem (s. 143–148). Je škoda, že přetisk mapy *úhor* z třetího dílu Českého jazykového atlasu (Praha 1999), který slouží ke srovnání, je nezřetelný. Za úvahu by stálo volit na onomastických mapách vždy stejný typ značky pro toponyma odvozená stejným sufixem a hláskové rozdíly značit vnitřním členěním této značky (viz mapu č. 1 na s. 143, např. formy *Bělouna* a *Belouna*). Na s. 51 bychom navíc doplnili, že podoba *tajdle* není jen obecně česká, ale i nářeční a vyskytuje se společně s podobami *tajidle*, *tajihle* a *tajile* na celém území Čech kromě okrajů a pásu mezi městy Louny a Benešov. Příslušná mapa je zařazena do pátého dílu Českého jazykového atlasu (mapa č. 374, v tisku). Běličovo tvrzení o tom, že inventář základních slovotvorných prostředků je všem nářečím v podstatě společný, bychom doplnili zjištěním, že velká část slovotvorných formantů se v dialektech shoduje se spisovným

jazykem, jen malý počet prostředků je pro nářečí typický a velmi mnoho z nich je zabarveno expresivně (srov. J. Bělič, *Nástin české dialektologie*, Praha 1972, s. 209). Za nepřesnou považujeme na s. 57 formulaci „sběr materiálu pro Český jazykový atlas ... už pro současnost existenci apelativa *příloh* neprokazuje“. Je třeba mít na paměti, že Atlas nepřináší nářeční materiál současný, ale ze 60. a počátku 70. let 20. století. Rovněž často užívané spojení „sebraný materiál“ bychom nahradili vhodnějším „získaný materiál“, popř. „shromážděný materiál“.

V pořadí čtvrtá kapitola nese název *Ke konkurenčním vztahům v českém anoikonymickém systému (na příkladě dvou anoikonymických strukturních modelů)* (s. 63–96). M. Harvalík na dvou výrazných typech pomístních jmen, a to *Podlesí* a *Podles*, patřících ke stejnému vztahovému modelu, ale lišících se v rovině modelu strukturního, ukazuje základní rozdíl mezi slovtvorbou apelativ a proprií. Názorně dokládá, že propriální systém slovtvorný je svébytný a derivační prostředky a postupy, jimiž se propria tvoří, se od prostředků a postupů apelativ liší v distribuci, frekvenci a produktivnosti. Autor rovněž dokládá, že množina derivátů odvozených z určitého etymonu společného propriím i apelativům bývá u vlastních jmen rozmanitější a bohatší než u jmen obecných. Na tuto kapitolu navazuje velmi přínosný oddíl nazvaný *Onymická derivace a její role při vzniku českých anoikonym* (s. 97–100).

Poslední kapitolu autor nazval *Exonyma a cizí zeměpisná jména v češtině* (s. 101–123). Věnuje se problematice specifické skupiny vlastních jmen, a to exonymům (exonymum = domácí podoba cizího toponyma pro objekt ležící mimo území vlastního domácího jazyka, např. *Řím* místo italského *Roma*, *Encyklopedický slovník češtiny*, Praha 2002, s. 131). Všímá si vedle historie vzniku termínu exonymum (zaveden roku 1957) i klasifikace tohoto druhu vlastních názvů podle původu a z jazykového hlediska. Vybraná cizí zeměpisná jména a jejich výslovnost jsou uvedeny ve *Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost* (Praha 1994, s. 624–640).

Na s. 106 Harvalík píše, že se exonyma dělí do dvou velkých skupin. První skupinu tvoří ta, která mají po staletí neměnnou podobu (např. *Londýn*, *Paříž*), do druhé řadíme pojmenování, jež se užívají jen po jistou omezenou dobu. Autor hodnotí i jednotlivé vývojové etapy exonymie až po současnost. U tohoto dnes velmi aktuálního tématu neopomněl probrat také otázky standardizace zeměpisných jmen. Zdůrazňuje, že snaha zjednodušit dorozumění a psát exonyma tak, jak je obvyklé v zemi původu, byla prosazovaná zejména ve 20. století.

V publikaci *Synchronní a diachronní aspekty české onymie* Milan Harvalík nejen velmi srozumitelně shrnuje dosažené poznání v oboru onomastika (srov. úctyhodný soupis použité literatury v závěru knihy), ale na mnohých místech toto poznání tvůrčím způsobem rozvíjí (např. kapitola o onymické derivaci). Tím, že autor na jednom místě shromáždil řadu svých příspěvků publikovaných časopisecky nebo v konferenčních sbornících, mohl se vyjádřit k řadě základních otázek oboru. Z tohoto důvodu bude publikace hojně využívána nejen našimi a zahraničními onomastiky, ale i jazykovědci z jiných oborů, např. z dialektologie.

Zuzana Hlubinková

